

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

АДАПТАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Колективна монографія

За редакцією Н. Ю. Голубєвої

Одеса
Фенікс
2026

УДК 341.93
А 28

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 08.04.2026 р.)*

Рецензенти:

Харитонов Є. О. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гусаров К. В. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Булеца С. Б. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

А 28

Адаптація цивільного процесуального права до європейських стандартів : кол. монографія [Електронне видання] / за ред. Н. Ю. Голубєвої. – Одеса : Фенікс, 2026. – 452 с. – Режим доступу: ...
ISBN 978-617-8763-28-2

Колективна монографія є комплексним дослідженням проблем адаптації цивільного процесуального права до європейських стандартів. Монографія, представлена увазі читача, об'єднує досвід теоретичних досліджень і практичних напрацювань вітчизняних фахівців у галузі цивільного процесуального права. Автори аналізують ключові напрями гармонізації національного процесуального законодавства з європейськими стандартами, виявляють системні прогалини та пропонують прикладні механізми модернізації судового процесу.

Адресована науковцям, викладачам, юристам-практикам, студентам юридичних факультетів і всім, хто цікавиться розвитком цивільного процесуального права в умовах європейської інтеграції.

УДК 341.93

ISBN 978-617-8763-28-2

© Колектив авторів, 2026

1. Право на апеляційний перегляд справи як елемент права на справедливий суд.	290
2. Апеляційні фільтри: баланс між ефективністю та доступністю правосуддя.	303
3. Тенденції уніфікації видів (моделей) апеляції під впливом європейських стандартів ...	311
4. Проблеми мотивування постанов суду апеляційної інстанції у світлі практики ЄСПЛ ..	318
Висновки	327

Розділ 10.

Окреме провадження у світлі адаптації законодавства України до європейських стандартів (Стоянова Т. А., підрозділи 1, 4, 5; Полуніна О. О., підрозділи 2, 3, 6)

Вступ	331
1. Трансформація окремого провадження у світлі адаптації законодавства України до європейських стандартів.	333
2. Особливості правового статусу суб'єктів процесуальних правовідносин у справах окремого провадження	340
3. Класифікація справ окремого провадження. Нові категорії справ окремого провадження	350
4. Справи про зміну правового статусу фізичної особи й встановлення фактів, що мають юридичне значення	360
5. Справи про визнання або відновлення неоспорованих суб'єктивних прав та про застосування встановлених законом заходів щодо захисту прав і законних інтересів	369
6. Окреме провадження в умовах воєнного стану	380
Висновки	383

Розділ 11.

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами в контексті новелізації цивільного процесуального законодавства України та адаптації до стандартів ЄСПЛ (Цал-Цалко Ю. Ю.)

Вступ	386
1. Значення інституту перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами та процедура перегляду даних рішень.	388
2. Правова позиція Європейського Суду з прав людини щодо справ з перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами	405
Висновки	412

Розділ 12.

Мирова угода як інструмент врегулювання спорів: Європейські стандарти (Яніцька І. А.)

Вступ	415
1. Актуалізація дослідження мирової угоди в контексті розвитку диспозитивних засад цивільного судочинства України та Європейської інтеграції	417
2. Системна модель примирення в Європейському правовому просторі: від термінології до процесуальних конструкцій	428
Висновки	447

Розділ 12

МИРОВА УГОДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

Яніцька Інна Анатолійовна,

кандидат юридичних наук, доцент,
кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу
Національний Університет «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-4729-9076

DOI

Вступ

1. Актуалізація дослідження мирової угоди в контексті розвитку диспозитивних засад цивільного судочинства України та Європейської інтеграції.
2. Системна модель примирення в Європейському правовому просторі: від термінології до процесуальних конструкцій.

Висновки

Вступ

Сучасний етап розвитку правосуддя в Україні та державах Європейського Союзу характеризується посиленням уваги до альтернативних¹ та консенсуальних форм врегулювання правових спорів, зокрема таких, що реалізуються безпосередньо в межах судового процесу. В умовах зростання судового навантаження, обмежених ресурсів судової системи, воєнного стану, а також євроінтеграційних прагнень України, особливої актуальності набуває врегулювання спорів за домовленістю сторін як ефективний інструмент досягнення правової визначеності та процесуальної економії.

¹ Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навч. посіб. / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. ВербиСидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.; Волкова Н. В. Переговори як один із способів альтернативного вирішення сімейних спорів / Н. В. Волкова // Альтернативні способи вирішення цивільних спорів : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2021. – С. 23-26; Гудима М. М., Гудима-Підвербецька М. М. Сучасні проблеми форми мирової угоди: деякі нюанси судового затвердження та аналіз перспектив нотаріального посвідчення. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18 : Право : зб. наук. Праць. 2024. Вип. 42. С. 28-37.

Однією з ключових форм такого врегулювання є мирова угода, яка посідає важливе місце у цивільному судочинстві України.

Дослідження інституту мирової угоди у цивільному процесі потребує комплексного методологічного підходу, що поєднує формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, функціональний та аксіологічний методи. У межах такого підходу мирова угода розглядається не лише як процесуальна форма завершення судового спору, а як багатовимірний правовий феномен, що поєднує матеріально-правові та процесуально-правові елементи, приватноправову автономію волі сторін і публічно-правову функцію суду. У сучасній доктрині цивільного процесуального права мирова угода концептуалізується крізь призму трансформації класичної змагальної моделі судочинства у модель кооперативного правосуддя (*cooperative justice*), у межах якої суд і сторони виступають співучасниками процесуального пошуку справедливого та ефективного вирішення спору. Водночас мирова угода є проявом консенсуальної моделі правосуддя (*consensual justice*), що відображає тенденцію до зростання ролі альтернативних та гібридних форм врегулювання спорів (*ADR, court-annexed ADR, judicial mediation*)¹, а також договірних способів регулювання порядку вчинення провадження у справі². Саме через застосування процесуальних угод і консенсуальних процедур забезпечується можливість підвищення ефективності судочинства шляхом використання процесуально-правових інструментів, спрямованих на максимально повне врахування інтересів учасників справи як суб'єктів із взаємно конкуруючими процесуально-правовими позиціями.

У теоретичному вимірі в цивільному процесі мирова угода може бути визначена як процесуально легітимізований правочин сторін, спрямований на припинення спору шляхом взаємних поступок, який після судового затвердження набуває властивостей судового акта та породжує юридичні наслідки, еквівалентні судовому рішення. Така дефініція дозволяє інтегрувати категорії матеріального права (правочин, договір, диспозитивність) і процесуального права (процесуальна форма, судовий контроль, *res judicata*, *enforceability*).

Водночас аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики свідчить про термінологічну фрагментарність та відсутність єдиного концептуального підходу до розуміння терміну «мирова угода» та суміжних

¹ Tsuvina T., Vakhoniev T. Law of Ukraine 'on mediation': main achievements and further steps of developing mediation in Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe. Submitted 21 Dec 2021 / Revised 11 Jan 2022/ Approved 21 Jan 2022/ Published: 01 Feb 2022. P. 142-153. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1643449305.pdf

² Масло Т. Методологічне значення конкуруючих інтересів у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 10-14. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/7/3.pdf> ; Прусенко Г. Види процесуальних договорів у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 61-64. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/11.pdf>

понять (примирення сторін, врегулювання спору за участю судді, судове примирення тощо).

На європейському рівні мирне врегулювання спорів розглядається як складова права на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту, що відображено у документах Ради Європи, практиці Європейського суду з прав людини, актах права Європейського Союзу, а також у національних правових актах держав-членів ЄС. При цьому в європейському праві використовується широка палітра термінів – settlement agreement, amicable settlement, judicial settlement, consent judgment, transaction judiciaire, Vergleich тощо, – які не завжди є повними функціональними аналогами української «мирової угоди».

У цьому контексті особливого значення набуває порівняльно-правовий аналіз миркової угоди як інструменту врегулювання спорів, а також дослідження проблем єдності правничої термінології, її ролі у правотворчості, правозастосуванні та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Метою роботи є комплексне дослідження миркової угоди як форми мирного врегулювання спорів крізь призму європейських стандартів, із виявленням спільних і відмінних рис відповідних інститутів у праві України та державах Європейського Союзу, а також формулювання теоретико-практичних висновків щодо вдосконалення термінологічної та нормативної узгодженості.

1. Актуалізація дослідження миркової угоди в контексті розвитку диспозитивних засад цивільного судочинства України та Європейської інтеграції

Сучасний розвиток цивільного судочинства України характеризується поступовою трансформацією традиційної імперативно-юрисдикційної моделі правосуддя у напрямі посилення диспозитивних і договірних начал процесуального регулювання. У сучасному цивільному процесі дедалі виразніше простежується тенденція до розширення диспозитивних засад, що проявляється у зростанні ролі автономії волі сторін, договірних механізмів регулювання процесуальних правовідносин та альтернативних способів врегулювання спорів. Така тенденція зумовлена не лише внутрішніми реформами процесуального законодавства, а й загальноєвропейськими векторами розвитку цивільного процесу, орієнтованими на розширення автономії волі сторін, оптимізацію процесуальної форми та підвищення ефективності судового захисту.

Диспозитивність у цивільному судочинстві слід розглядати не лише як один із принципів процесуального права, а як мету категорію, що визначає

архітектоніку взаємодії суб'єктів процесу, структуру процесуальної форми та межі судової дискреції. У доктринальному вимірі диспозитивність означає здатність сторін не лише ініціювати та припиняти процес, але й конструювати його зміст шляхом погоджених процесуальних дій, включно з укладенням процесуальних угод¹.

Водночас диспозитивність у цивільному процесі не є абсолютною. Свобода сторін у визначенні процесуальної поведінки обмежується імперативними приписами процесуального законодавства та необхідністю забезпечення публічного інтересу, що зумовлює особливу правову природу мирової угоди як акта, який набуває юридичного значення лише після його оцінки та затвердження судом. Таким чином, мирова угода функціонує у межах змішаної правової конструкції, що поєднує елементи приватноправового договору та процесуального юридичного факту. Вона виступає концентрованим проявом диспозитивності, оскільки одночасно реалізує автономію волі сторін, принцип процесуальної економії, принцип ефективності правосуддя, ідею консенсуального завершення спору.

Забігаючи наперед, варто відмітити, що зазначена тенденція відповідає загальноєвропейській концепції «контрактаулізації цивільного процесу» (*contractualisation of civil procedure*), яка відображена, зокрема, у *Model European Rules of Civil Procedure* (ELI/UNIDROIT, 2019). У цих правилах наголошується на необхідності забезпечення ефективного балансу між *party autonomy* та *judicial case management*, що зумовлює визнання процесуальних угод як легітимного інструменту регулювання процесуальних правовідносин.

Разом із тим сучасний стан правового регулювання процесуальних угод у цивільному судочинстві України свідчить про недостатню реалізацію потенціалу диспозитивних засад. Частка договірних елементів у національному цивільному процесі залишається порівняно обмеженою, що зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення їх природи, меж і функціонального призначення. Особливої актуальності набуває питання визначення місця мирової угоди в системі принципів цивільного судочинства, її співвідношення з іншими формами процесуального консенсусу та з'ясування її ролі в реалізації завдань правосуддя.

У цьому контексті мирова угода постає не лише як факультативний процесуальний інструмент завершення судового спору, а як складний юридичний феномен, що поєднує матеріально-правові та процесуально-правові

¹ Дяченко С. В., Демчук М. В. Судова практика застосування принципу диспозитивності в цивільному процесі. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 92-94. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/19.pdf; Миколаєць В. А., Котович І. О. Принципи та процедури судочинства («Цивільне судочинство»): навч. посіб. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 150 с. URL: <https://surl.li/wvfydy>; Гринько С. Д., Ромась М. І. Мирова угода у цивільному процесі як забезпечення принципу диспозитивності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: ПРАВО. 2023. Вип. 80: Ч. 1 С. 163-169. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.23>

елементи і водночас виступає проявом договірному способу регулювання цивільних процесуальних правовідносин. Її правова природа не може бути зведена ані до класичного цивільно-правового договору, ані до суто процесуального акту, оскільки мирова угода є складною синтетичною конструкцією, що поєднує матеріально-правовий компроміс сторін із процесуальним механізмом судового контролю та легітимації досягнутого консенсусу. Її дослідження потребує виходу за межі традиційного формально-процесуального підходу та звернення до ширшої концепції процесуальних угод як особливого механізму саморегулювання поведінки учасників процесу в межах встановленої законом процесуальної форми. Саме через механізми процесуальних угод цивільний процес дедалі більше набуває рис «договірної моделі», в якій учасники справи отримують можливість впливати на хід і результати судового розгляду шляхом погоджених дій¹.

Відповідно до ст. 2 ЦПК України² завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, що традиційно асоціюється з ухваленням судового рішення по суті спору. У цьому значенні вирішення спору постає як класична форма реалізації судової влади, за якої суд шляхом застосування норм матеріального права авторитетно визначає права та із ухваленням судового рішення по суті спору (гл. 10, розд. III ЦПК України).

Водночас системний аналіз норм ЦПК України (зокрема ст. 13, 206–207, 201–205) свідчить, що законодавець свідомо закладає альтернативну логіку завершення процесу – через мирне врегулювання спору (процесуальне примирення). Такий підхід ґрунтується на принципі диспозитивності³, відповідно до якого сторони вільні розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами, у тому числі шляхом припинення спору без судового вирішення його по суті.

Tsuvina T., Ferz S., Tvaronavičienė A. and Riener P.⁴ наголошують, що сучасні цивільні процедури дедалі частіше схилиються до **інтеграції кон-**

¹ Бортнік О. Г. Процесуальні угоди як елемент договірному способу правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин // Проблеми цивільного права та процесу : Тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна (м. Харків, 28 травня 2019 року). URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2019/pdf/33.pdf

² Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

³ Гринько С. Д., Ромась М. І. Мирова угода у цивільному процесі як забезпечення принципу диспозитивності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : ПРАВО. 2023. Вип. 80: Ч. 1 С. 163-169. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.23>

⁴ Tsuvina T., Ferz S., Tvaronavičienė A. and Riener P. The implementation of consensual tenet in modern civil procedure: an european approach of courtrelated amicable dispute resolution procedures Access to Justice in Eastern Europe Published: 15 Feb 2023. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1676386434.pdf

сенсуальних механізмів, що потенційно зменшує витрати часу, ресурсів та емоційні навантаження для сторін; підвищує ефективність доступу до правосуддя; сприяє розширенню ролі суду не лише як арбітра, а як **фасилітатора мирного вирішення конфліктів**; мають різні моделі та рівні застосування, зокрема, в європейському законодавстві.

Така трансформація пояснюється історичними, соціальними і практичними мотивами, а також потребою підвищення ефективності правосуддя в сучасному світі.

Отже, у межах ЦПК України вирішення спору є імперативною, владною формою завершення процесу, а врегулювання спору – диспозитивною, консенсуальною формою, результат якої формується самими сторонами.

У сучасному цивільному процесуальному праві **врегулювання спору не протиставляється вирішенню**, а розглядається як **альтернативний**, або **передуючий чи паралельний** механізм завершення спору.

Це свідчить про зближення консенсуальної та юрисдикційної моделей правосуддя.

Таким чином, врегулювання та вирішення спорів співвідносяться як диспозитивна та імперативна моделі завершення правового конфлікту. Врегулювання спорів орієнтоване на досягнення компромісу між сторонами, тоді як вирішення спору спрямоване на авторитетне встановлення правової позиції. Сучасні тенденції розвитку цивільного процесуального права свідчать про поступове посилення ролі врегулювання спорів як складової ефективного та доступного правосуддя.

У теорії права судове та позасудове врегулювання спорів розглядаються як **взаємопов'язані, але не взаємовиключні механізми** захисту суб'єктивних прав¹. **Позасудове врегулювання спорів** характеризується відсутністю владного елементу, максимальним проявом автономії волі сторін, договірною природою досягнутого результату, відсутністю загальнообов'язкової сили без додаткової легалізації. **Судове врегулювання спорів**, своєю чергою, передбачає участь суду як носія публічної влади, обов'язковість процесуальної форми, державну гарантію виконання результату, поєднання диспозитивності та імперативності.

При цьому сучасна тенденція розвитку процесуального права полягає у **інтеграції позасудових механізмів у судову процедуру**, що створює гібридні форми врегулювання спорів.

Варто також звернути увагу, що у процесі концептуалізації примирливих процедур у доктрині альтернативного вирішення спорів Д. Давиденко формулює низку принципів положень, які дозволяють окреслити їх пра-

¹ Гут С. Ф. Примирні процедури в господарському процесі: проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра філос. У галузі знань 08 «Право» зі спец. 081 «Право». Одеса, 2025. С. 29. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/razovi_spec_vcheni_rady/df780812025/diss_gut_s-1.pdf

вову природу та функціональне призначення¹. По-перше, примирливі процедури не завжди виступають альтернативою судовому розгляду, оскільки вони не заміщують судову форму захисту права, а здебільшого виконують допоміжну, комплементарну роль щодо неї. По-друге, такі процедури можуть реалізовуватися як у межах судової системи, так і поза нею, зокрема за відсутності намірів сторін ініціювати судовий процес. По-третє, їх основна спрямованість полягає не у вирішенні спору в традиційному юрисдикційному розумінні, а в його врегулюванні шляхом досягнення взаємоприйняттого компромісу між сторонами. По-четверте, різновиди третейського розгляду, попри можливість їх інтерпретації як проявів примирливих процедур, за своєю сутністю такими не є, оскільки третейський розгляд має переважно змагальний характер і орієнтований на винесення рішення, тоді як примирення в його межах є лише потенційним, але не визначальним результатом.

Автори підкреслюють, що в багатьох сучасних цивільних процесах **принцип врегулювання спорів (settlement principle)** не просто допускається, а поступово **інтегрується в основу процедурного законодавства**. Це означає, що:

- **сприяння укладанню мирових угод** стало частиною функцій суду в деяких юрисдикціях;
- зростає роль **судової допомоги сторонам у пошуку спільного рішення**;
- законодавчі акти та судова практика дедалі частіше визнають **консенсуальне врегулювання як засіб досягнення ефективного доступу до правосуддя**².

Консенсуальні форми завершення судового процесу становлять самостійний інститут сучасного процесуального права, який відображає зсув акценту від виключно владного правосуддя до партнерської моделі вирішення спорів.

Особливо показовим є інститут **мирової угоди**, який за змістом є формою врегулювання (примирення), а за процесуальною формою інтегрований у механізм судового вирішення спору інструмент судового процесу (через затвердження судом).

Штефан М. Й. визначає мирову угоду як «укладену в цивільному процесі угоду між сторонами у справі і затверджену судом про умови припинення спору, на підставі взаємних уступок – відмови позивача від частини своїх

¹ Давыденко Д. Л. Примирительные процедуры в европейской правовой традиции. М. : Инфотропик Медиа, 2013. 232 с.

² Tsvina T., Sascha Ferz, Agnė Tvaronavičienė and Paula Riener The implementation of consensual tenet in modern civil procedure: an european approach of courtrelated amicable dispute resolution procedures. Access to Justice in Eastern Europe. Submitted on 2 Dec 2022 / Revised 11 Jan 2023 / Approved 15 Jan 2023 Published: 15 Feb 2023. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1676386434.pdf

вимог або їх зміни, визнання відповідачем зміненого позову чи зменшення розміру позовних вимог»¹

Ця угода укладається добровільно, має письмову форму та підлягає затвердженню судом, що призводить до закриття провадження у справі. Суд перевіряє законність, відповідність правам та інтересам третіх осіб й адекватність умов угоди. Можливою є електронна форма мирової угоди в межах функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та засвідчення підписів сторін (електронні підписи). Мирова угода може укладатись як в позовному провадженні, так і у виконавчому, але завжди після порушення таких проваджень – і це зрозуміло, адже інакше ці угоди будуть цивільно-правовими. До мирової угоди застосовують і вимоги чинності правочину, а процесуальний аспект цього матеріального елементу полягає в тому, що саме процесуальні дії забезпечують відповідність угоди таким умовам.

Мирова угода втілюється у певній процесуальній формі: ухвалі про визнання мирової угоди та закриття провадження у справі. Умови мирової угоди у разі їх невиконання однією чи обома сторонами можуть бути виконані у примусовому порядку, а ухвала суду про визнання мирової угоди та закриття провадження у справі є виконавчим документом. Це нормативне положення уніфікує українське законодавства з законодавством країн ЄС.

Відповідно до українського законодавства мирова угода є правочином подвійного характеру – з одного боку, це договір між сторонами (цивільно-правова природа), а з іншого – процесуальний інститут примирення, що впливає на хід і завершення судового провадження.

Практика Верховного Суду підтверджує, що інститути врегулювання спорів розглядаються не як виняток із процесуального правила, а як **повноцінний і бажаний спосіб завершення цивільної справи**.

У своїх правових позиціях Верховний Суд неодноразово наголошував, що мирова угода є проявом автономії волі сторін, її укладення відповідає завданню цивільного судочинства щодо ефективного захисту прав, а суд, затверджуючи мирову угоду, не вирішує спір по суті, а здійснює **процесуальний контроль за її законністю та дотриманням прав інших осіб**².

Таким чином, у підході Верховного Суду простежується чітке розмежування між **юрисдикційною функцією суду** (вирішення спору) та **фасилітативною і контрольною роллю суду** у випадку врегулювання спору.

¹ Штефан М. Й. Цивільний процес : підручник для юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ.: Ін Юре. 1997. 608 с.

² Постанова ОП КГС ВС від 06 червня 2025 року у справі № 917/141/24. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2025_06_06_917_141_24; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128205469> ; Постанова Великої Палати ВС від 27.11.2024 у справі № 185/8179/22. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/123553003>

Наразі ЦПК України закріплює модель, за якої врегулювання спору є самостійним процесуальним шляхом завершення справи, альтернативним судовому вирішенню спору по суті, але інтегрованим у механізм цивільного судочинства.

Таким чином, врегулювання спору не заперечує правосуддя, а розширює його інструментарій. Це відповідає сучасній європейській тенденції, відповідно до якої суд не лише «арбітр», а й інституційний майданчик для досягнення згоди між сторонами.

Можна констатувати, що мирова угода не тотожна загалом врегулюванню спору за домовленістю сторін, а є однією з його конкретних юридичних форм, легалізованою у межах судового процесу у вигляді процесуального примирення. Процесуальне примирення виступає таким чином родовим поняттям до мирової угоди. З функціонального погляду процесуальне примирення є процесом, тоді як мирова угода – його результатом, який отримує процесуальне закріплення та державну легітимацію.

Водночас не кожне врегулювання спору за домовленістю сторін трансформується у мирову угоду, проте кожна мирова угода передбачає попереднє досягнення згоди між сторонами.

Таким чином, у теорії права врегулювання спорів за домовленістю сторін слід розглядати як широку концепцію договірної та консенсуального подолання правового конфлікту, що реалізується через різні правові механізми. Мирова угода при цьому є інституціалізованою, процесуально формалізованою формою такого врегулювання, яка діє в межах судового провадження та поєднує приватноправову автономію сторін із публічним контролем суду. Саме ця дуалістична природа відрізняє мирову угоду від класичних ADR-процедур. Співвідношення судового та позасудового врегулювання спорів слід розглядати не як альтернативу, а як єдиний механізм багаторівневого захисту прав, у межах якого мирова угода посідає центральне місце як найбільш універсальна форма досягнення балансу між приватними та публічними інтересами.

Мирова угода в Україні – це комбінований інститут, що має цивільно-правову основу та процесуальні наслідки, спрямовані на добровільне завершення спору. Хоча варто відзначити, що наразі відсутнє чітке законодавче визначення поняття «мирова угода» в українському правовому полі.

Дуалістичний (матеріально-процесуальний) характер мирової угоди зумовлює те, що вона не лише спрямована на припинення матеріального спору між сторонами, а й – припинення судового процесу, наслідком чого виступатиме неможливість повторного звернення до суду з тотожними позовними вимогами, що підтверджує потребу участі суду. Деякі науковці вважають, що нотаріальне посвідчення угоди матиме наслідком визнання її

юридично вірогідною, спричинятиме набуття нею доказового значення, чого звісно ж не достатньо для мирової угоди¹.

Змістом мирової угоди також є взаємні зобов'язання сторін для вирішення спору, проте вимоги та обмеження до змісту чітко регламентовані законодавством. На відміну від медіаційної угоди, мирова охоплює пункти про наслідки невиконання такого договору, зобов'язання в змісті²

Разом з тим І. Юраш звертає увагу, що зміст мирової угоди регламентується дуже слабо: ЦПК не встановлює чітких вимог щодо умов, які мають бути включені до змісту угоди³

Через відсутність чіткого регулювання змісту звільняється простір для судової невизначеності та неоднорідної практики: суди часто відмовляють у затвердженні мирової угоди, якщо її зміст суперечить законодавству або порушує інтереси третіх осіб; сторони можуть визначати умови, що виходять за межі предмета спору, що законодавство нині вже дозволяє, але це також потребує чіткішої правової концепції.

Сучасна доктрина цивільного процесу дедалі частіше розглядає мирову угоду не ізольовано, а в системі процесуальних угод, які охоплюють широкий спектр погоджених процесуальних дій сторін – від угод про доказування до угод щодо порядку розгляду справи.

У цьому контексті мирова угода виконує функцію «кульмінаційної» процесуальної угоди, оскільки вона спрямована не на модифікацію процесуальної форми, а на остаточне припинення спору. Така функціональна специфіка зумовлює її особливий статус у системі цивільного процесуального права та актуалізує питання про межі диспозитивності у цивільному процесі; про співвідношення автономії сторін і судового контролю; про допустимість договірної регуляції процесуальних правовідносин; про критерії допустимості та легітимності мирової угоди.

Сучасна процесуальна доктрина одностайно вказує на те, що українське законодавство у сфері процесуального примирення характеризується **термінологічною фрагментарністю та концептуальною непослідовністю**.

Серед основних проблем науковці виокремлюють:

¹ Гудима М. М., Гудима-Підвербецька М. М. Сучасні проблеми форми мирової угоди: деякі нюанси судового затвердження та аналіз перспектив нотаріального посвідчення. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18 : Право : зб. наук. Праць. 2024. Вип. 42. С. 28-37. <https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/42/6.pdf>

² Кучерова М. Медіаційна та мирова угода при врегулюванні земельних спорів. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 9. С. 85. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/15.pdf>

³ Юраш І. Форма та зміст мирової угоди в цивільному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 69. С. 173-178. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.29>

1. паралельне використання різних термінів без нормативного розмежування («угода про примирення», «мирова угода», «врегулювання спору» «заява про примирення»)¹;

2. змішування процесуальних форм (процедура) і результатів (юридичний факт припинення провадження);

3. відсутність кореляції з європейською термінологією (*amicable settlement, judicial settlement*).

Петренко Н. О. зауважує, що **«угода про примирення» є більш точним терміном ніж «мирова угода», оскільки фокусується на процесі примирення**, з урахуванням семантики префіксу *при-* (наближення, приєднання), що краще відповідає змісту процедури узгодження позицій сторін². Автор також вказує, що термін **«заява про примирення», що застосовується у адміністративному процесуальному законодавстві** (зокрема у КАС України³), виступає не як угода, а як **процесуальний документ, у якому фіксується намір або пропозиція щодо примирення**. Така заява не **тотожна угоді**, оскільки **заява є формою звернення до суду**, а не договором між сторонами щодо умов врегулювання спору.

Погоджуємось з думкою І. Юраша, який обґрунтовує такі основні критичні тези:

1. Термін «мирова угода» не завжди точно відображає сутність процесу примирення в цивільному процесі та може містити семантичні неточності через своє емоційне забарвлення.

2. Різні процесуальні кодекси України застосовують різні терміни щодо однотипних процедур (наприклад, *мирова угода* у ЦПК/ГПК і *заява про примирення* у КАС), що створює неоднорідну юридичну мову.

3. Така розрізненість ускладнює праворозуміння і правозастосування, особливо коли йдеться про консенсуальні способи завершення процесу

Бичкова С. процесуальне примирення (як процедуру) визначає як **урегульований нормами цивільного процесуального права порядок вирішення переданого на розгляд суду приватноправового спору, який застосовується сторонами за їхнього вільного волевиявлення, з метою досягнення між ними взаємовигідних домовленостей, що фіксуються в процесуальному акті**⁴. Ураховуючи наведені вище ознаки, науковиця доходить висновку, що на сьо-

¹ Петренко Н. О. Щодо застосування термінів «мирова угода», «угода про примирення», «заява про примирення» в національному процесуальному законодавстві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Вип. 84: ч. 1. С. 359-363. DOI 10.24144/2307-3322.2024.84.1.54

² Там само.

³ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

⁴ Бичкова С. Примирення в цивільному судочинстві: поняття, ознаки, процесуальні форми. *Університетські наукові записки*. 2021. 5 (83). Р. 29-38. <https://doi.org/10.37491/UNZ.83.3>

годні цивільне процесуальне законодавство регламентує дві процесуальні форми примирення – врегулювання спору за участю судді та укладення і затвердження мирової угоди.

Як слушно зазначає В. В. Комаров, **неузгодженість правничої термінології безпосередньо впливає на єдність судової практики та якість правозастосування**, а у контексті європейської інтеграції – ускладнює гармонізацію національного процесуального права з міжнародними стандартами.

Як зазначає Н. О. Петренко, термінологічна строкатість у процесуальних кодексах України призводить до змішування різних за юридичною природою інститутів примирення, зокрема договорів (укладення і затвердження мирової угоди), процедур (врегулювання спору за участю судді,) і односторонніх диспозитивних дій (відмова від позову, визнання позову), що негативно впливає на єдність правозастосування та доктринальну визначеність. Разом з тим, вважаємо віднесення відмови від позову, визнання позову до процедур примирення не обґрунтованим, адже примирення передбачає врегулювання спору на основі взаємних поступок¹.

Порівняльний аналіз суміжних інститутів врегулювання спорів у цивільному процесі дозволяє виявити як їхню функціональну спорідненість, так і принципові відмінності у правовій природі, процесуальному призначенні та наслідках застосування. Мирова угода, врегулювання спору за участю судді, відмова від позову та визнання позову об'єднуються спільною метою – припинення або трансформації судового конфлікту без класичного вирішення спору по суті. Водночас ототожнення цих інститутів у теорії та практиці є методологічно помилковим.

На підставі проведеного аналізу можна класифікувати форми примирення (примирливих процедур) у цивільному процесі України за критерієм юридичної природи та функціонального призначення:

Зобов'язально-договірні форми завершення процесу – мирова угода, яка характеризується взаємними поступками сторін, договірною природою та судовим затвердженням;

Процедурні форми судового сприяння примиренню – врегулювання спору за участю судді, яке не має самостійного результату, але слугує процесуальним механізмом досягнення консенсусу;

Родові (доктринальні) категорії – процесуальне примирення сторін як узагальнююче поняття, що не має самостійної нормативної форми, але використовується для опису цільової спрямованості процесу і об'єднує врегулювання спору за участю судді та укладення і затвердження мирової угоди.

¹ Петренко Н. О. Щодо застосування термінів «миртова угода», «угода про примирення», «заява про примирення» в національному процесуальному законодавстві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Вип. 84: ч. 1. С. 359-363. DOI 10.24144/2307-3322.2024.84.1.54

Запропонована класифікація дозволяє усунути термінологічну плутанину та забезпечити чітке розмежування між процедурою, результатом і формою реалізації диспозитивних прав сторін.

При цьому односторонні диспозитивні форми завершення процесу – відмова від позову та визнання позову, що базуються на волевиявленні однієї сторони та не передбачають компромісу повинні бути винесені за межі запропонованої класифікації.

Слід погодитись з С. Гук, «що мирова угода може виступати і як окремий спосіб примирення, і як форма закріплення домовленостей сторін при застосуванні інших способів примирення»¹

Мирова угода займає особливе місце серед аналізованих форм, оскільки поєднує в собі договірну природу, процесуальну дію та процесуальну форму судового контролю. Основою мирової угоди у справах позовного провадження у цивільному процесі України є цивільно-правова угода, яка набирає правових наслідків лише за умови здійснення судом процесуальної дії, що виражається в її затвердженні. Саме в цьому полягає подвійна природа мирових угод. Крім того, вона на відміну від інших інститутів, здатна породжувати нові матеріально-правові наслідки та підлягає примусовому виконанню. Саме ця ознака дозволяє розглядати мирову угоду як результат примирення, але не як тотожне йому явище.

Важливо, що в українському цивільному процесі принцип врегулювання спорів не зводиться до примусу сторін укласти угоду, а скоріше стимулює **добровільний, інформований вибір сторін щодо співпраці**.

З огляду на зазначене, дослідження мирової угоди в цивільному процесі України має не лише прикладне, а й фундаментальне значення, оскільки дозволяє розкрити глибинні механізми взаємодії публічно-правових і приватно-правових начал у цивільному судочинстві, окреслити межі процесуальної автономії сторін та сформулювати цілісну концепцію договірного регулювання процесуальних правовідносин. У цьому сенсі мирова угода виступає ключовим інститутом, через який реалізується сучасна модель цивільного процесу, зорієнтована на поєднання ефективності судового захисту з принципом автономії волі учасників процесу.

¹ Гук С. Ф. Примирні процедури в господарському процесі: проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра філос. у галузі знань 08 «Право» зі спец. 081 «Право». Одеса, 2025. С. 29. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/razovi_spec_vcheni_rady/df780812025/diss_gut_s-1.pdf

2. Системна модель примирення в Європейському правовому просторі: від термінології до процесуальних конструкцій

Мирова угода як форма врегулювання спорів за домовленістю сторін є універсальним правовим явищем, однак її нормативне закріплення, функціональне призначення та правова природа істотно варіюються залежно від рівня правового регулювання. У європейському правовому просторі доцільно виокремлювати щонайменше чотири автономні підходи до концептуалізації цього інституту, кожен із яких формує специфічну модель співвідношення примирення (conciliation) та мирової угоди (settlement / settlement agreement).

По-перше, конвенційний підхід Ради Європи, сформований у практиці Європейського суду з прав людини, у межах якого мирова угода розглядається як інструмент реалізації принципу диспозитивності та процесуальної автономії сторін, що водночас підпорядковується вимогам справедливого судового розгляду та захисту публічного інтересу. У цій моделі ключовим є термін *friendly settlement*, який позначає не лише договірний результат, а комплексний процес досягнення балансу між приватними інтересами заявника та публічно-правовими зобов'язаннями держави.

По-друге, інтеграційний підхід Європейського Союзу, спрямований на забезпечення транскордонної ефективності домовленостей сторін, у межах якого мирова угода функціонує як елемент політики розвитку альтернативного вирішення спорів і процесуальної співпраці держав-членів. (ADR) та процесуальної співпраці держав-членів. Тут термінологія *settlement* і *amicable settlement* використовується для позначення результату консенсуального врегулювання, тоді як *conciliation* і *mediation* – для позначення процедурних механізмів його досягнення.

По-третє, модельно-нормативний підхід, репрезентований Модельними європейськими правилами цивільного процесу ELI/UNIDROIT (2019), у яких мирова угода концептуалізується як універсальний механізм консенсуального завершення процесу, що поєднує приватну автономію сторін із процесуальним контролем суду. У цьому вимірі *settlement agreement* постає не лише як інструмент диспозитивності, а як елемент кооперативної моделі цивільного процесу (*cooperative justice*), орієнтованої на ефективність, пропорційність і процесуальну співпрацю між судом і сторонами.

По-четверте, національні процесуальні підходи європейських держав, у межах яких інститут мирової угоди набуває специфічних рис залежно від традицій правової системи, співвідношення приватного та публічного начал, а також ступеня судового контролю за змістом і формою домовленостей сторін.

Порівняння зазначених моделей дозволяє виявити не лише спільні риси, а й принципові концептуальні відмінності у розумінні правової природи мирової угоди, її функцій та меж допустимої автономії сторін, що має значення для доктрини цивільного процесуального права, правозастосування та перспектив гармонізації європейських процесуальних стандартів.

2.1. Friendly settlement у практиці ЄСПЛ: між процесом примирення та міжнародно-правовою угодою.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці визнає врегулювання спору за домовленістю сторін легітимним та бажаним способом завершення провадження. Водночас Суд демонструє функціональний, а не формально-юридичний підхід до дружнього врегулювання спорів (friendly settlement). У межах конвенційної моделі примирення не зводиться до приватноправового договору між сторонами, а розглядається як процес досягнення балансу між приватними інтересами та публічним інтересом захисту прав людини.

Відповідно до ст. 39 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹ ЄСПЛ сприяє дружньому врегулюванню (friendly settlement) між сторонами. Європейська Конвенція про захист прав людини передбачає, що на будь-якій стадії провадження Суд може сприяти сторонам для забезпечення добровільної згоди щодо вирішення спору на засадах поваги до прав, гарантованих Конвенцією². У цьому контексті friendly settlement набуває автономної міжнародно-правової природи та не тотожне судовому рішення у класичному розумінні.

Особливістю цього механізму є те, що він функціонує як консенсуальна форма завершення спору, що ґрунтується на добровільній домовленості між заявником і державою-відповідачем за сприяння Суду. На відміну від національних моделей мирової угоди, friendly settlement має автономну конвенційну природу та підпорядковується специфічним стандартам захисту прав людини, зокрема критерію respect for human rights.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (81) 7 державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, закріпила посередницький підхід до вирішення правових спорів, підкреслюючи необхідність сприяння примиренню або дружньому врегулюванню спорів до започаткування судового провадження або в його ході. Аналогічний підхід розвинено у Рекомендації № R (86) 12, спрямованій на запобігання надмірному навантаженню судів шляхом інституціоналізації примирення сторін³.

ЄСПЛ розглядає friendly settlement як самостійний інститут конвенційного права, що не зводиться до класичної цивільно-правової угоди між сторонами. Його специфіка полягає в тому, що однією зі сторін завжди висту-

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004

² Guide to friendly settlements and unilateral declarations before the European Court of Human Rights. 2018. URL: https://ehrac.org.uk/wp-content/uploads/2021/03/Guide-to-Friendly-Settlements-and-Unilateral-Declarations_August-2018.pdf

³ Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf> ; http://www.lsej.org.ua/3_2023/143.pdf

пає держава, врегулювання здійснюється під процесуальним і матеріальним контролем Суду, а досягнута домовленість повинна відповідати стандартам Конвенції.

З аналізу практики ЄСПЛ випливає, що право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції) не лише допускає, а й заохочує добровільну відмову сторін від подальшого судового розгляду. У цьому контексті *friendly settlement* може розглядатися як допустимий *waiver of rights*, однак така відмова повинна бути недвозначною, добровільною та сумісною з публічним інтересом¹.

Особливу увагу Суд приділяє принципу *legal certainty*, підкреслюючи, що врегулювання спорів за згодою сторін повинно створювати стабільний і передбачуваний правовий результат. Відсутність ефективного механізму перевірки або виконання таких угод може розцінюватися як порушення позитивних зобов'язань держави.

Процедура *friendly settlement* передбачена ст. 39 Конвенції та Правилами Суду і включає переговори між сторонами, які можуть завершитися укладенням угоди та вилученням справи зі списку Суду². Досягнута домовленість оформлюється рішенням Суду та передається Комітету Міністрів Ради Європи для нагляду за її виконанням³.

Таким чином, *friendly settlement* виходить за межі приватноправової диспозитивності та набуває публічно-правового виміру, що принципово відрізняє його від мирової угоди в національному цивільному процесі. Він постає як *sui generis* правовий феномен, що поєднує елементи міжнародно-правової угоди, процесуального компромісу та механізму розвантаження судової юрисдикції ЄСПЛ⁴.

Практика ЄСПЛ щодо *unilateral declarations* додатково розширює механізм дружнього врегулювання: у випадках, коли заявник відмовляється прийняти пропозицію *friendly settlement*, держава може подати декларацію про визнання порушення і запропонувати відшкодування, що також може призвести до *strike-out* справи⁵.

¹ Особливості застосування рішень Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: навч. посібник / У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор, Ю. В. Верхола та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 404 с.

² Rules of Court. 15 September 2025 Court of Human Rights : website. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng

³ Guide to friendly settlements and unilateral declarations before the European Court of Human Rights. 2018. URL: https://ehrac.org.uk/wp-content/uploads/2021/03/Guide-to-Friendly-Settlements-and-Unilateral-Declarations_August-2018.pdf

⁴ Zavhorodnii V., Zhuravel O. Friendly settlement of dispute in the practice of the European Court of Human Rights. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2 (111). С. 20-24. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-2-20-24; URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/6856/1/3.pdf>

⁵ Unilateral declarations: policy and practice. July 2023. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/unilateral_declarations_eng?utm_source=chatgpt.com

У справі *Tahsin Acar v. Turkey* (GC, 2004) Велика палата ЄСПЛ наголосила, що дружнє врегулювання не може бути прийняте автоматично; Суд зобов'язаний перевірити його відповідність вимогам Конвенції¹. У справі *Josipović v. Serbia* (2008) Суд визнав дружнє врегулювання допустимим, підкресливши адекватність компенсації та відповідність угоди стандартам прав людини². У справі *Association SOS Attentats and de Boëry v. France* (2006) Суд відмовився затвердити *friendly settlement*, мотивуючи це невідповідністю запропонованого врегулювання публічному інтересу³.

У практиці ЄСПЛ сформовано підхід, відповідно до якого критерій *respect for human rights* має пріоритет над автономією волі сторін. Суд також наголошує на необхідності перевірки відсутності тиску, шахрайства або істотної нерівності сторін.

Аналіз термінології, що використовується в актах Ради Європи та практиці ЄСПЛ, дозволяє вибудувати ієрархічну модель ключових понять, пов'язаних із консенсуальним завершенням спору.

По-перше, *conciliation* (примирення) виступає процесуальною категорією, що охоплює сукупність дій і процедур, спрямованих на зближення позицій сторін та створення умов для досягнення домовленості. Примирення є динамічним процесом, який може здійснюватися як у межах судового провадження, так і поза ним.

По-друге, *friendly settlement* / *amicable settlement* (дружнє врегулювання) репрезентує результат примирювального процесу – досягнуту сторонами домовленість про припинення спору. У цьому сенсі між *conciliation* і *friendly settlement* існує відношення процесу і результату.

По-третє, *settlement* / *settlement agreement* означає юридичну форму закріплення досягнутої домовленості, яка надає їй нормативно визначеного змісту та юридично значущих наслідків.

По-четверте, *mediation* постає як інституціоналізований спосіб примирення, що має власну процедурну логіку, але інтегрується у ширшу систему консенсуального врегулювання спорів.

Таким чином, зазначені поняття формують багаторівневу термінологічну конструкцію, у межах якої процесуальні, результативні та формально-юридичні аспекти консенсуального врегулювання перебувають у системному взаємозв'язку.

¹ Case *Tahsin Acar v. Turkey* (Application no. 26307/95) Judgment (Merits) Strasbourg 8 April 2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61698%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61698%22]})

² Case *Josipović v. Serbia*. SECOND SECTION. DECISION. Application no. 18369/07 The European Court of Human Rights (Second Section), sitting on 4 March 2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-85538%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-85538%22]})

³ Case *Association SOS Attentats and de Boëry v. France* (application no. 76642/01) European Court of Human Rights. 630/25.10.2006. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-1829241-1919230%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-1829241-1919230%22]})

Урахування цих відмінностей є принципово важливим як для коректного перекладу правових термінів, так і для доктринального аналізу можливостей реєстрації європейських підходів у національне цивільне процесуальне право.

Порівняльний аналіз свідчить, що, попри зовнішню термінологічну подібність, *friendly settlement* у практиці ЄСПЛ та мирова угода в цивільному процесі України є різними за своєю юридичною природою інститутами.

Friendly settlement характеризується посиленням публічно-правовим контролем і орієнтацією на захист прав людини, тоді як мирова угода ґрунтується на принципі диспозитивності та приватноправових інтересах сторін. У цьому сенсі справедливим є висновок про те, що *friendly settlement* виходить за межі класичної моделі цивільно-правового договору і функціонує як *suī generis* механізм міжнародно-правового характеру.

Погоджуючись із позицією V. Zavhorodnii, O. Zhuravel, слід зазначити, що у міжнародно-правовому вимірі дружнє врегулювання є формою альтернативного завершення спору, що не породжує судового рішення у матеріально-правовому сенсі, а функціонує як результат домовленості сторін, легітимований Судом¹. Це принципово відрізняє *friendly settlement* від мирової угоди в українському цивільному процесі, де вона виступає процесуально-правовим інститутом.

Водночас слушною є позиція Бурми С. К. про те, що мирова угода як правовий феномен, що інтегрує елементи матеріально-правових і процесуально-правових відносин, виявляє концептуальну близькість до угоди про дружнє врегулювання, передбаченої ст. 39 Конвенції². Проте зазначені правові конструкції не можуть розглядатися як тотожні, оскільки мають відмінну юридичну природу, функціональне призначення та нормативне закріплення.

2.2. Примирні процедури в праві Європейського Союзу: функціонально-термінологічна модель.

Ухвалення Резолюції Європейського Парламенту 2017 р. щодо рекомендацій Комісії про спільні мінімальні стандарти цивільного процесу (2015/2084(INL)) стало концептуальним етапом європеїзації цивільного судочинства та інституціоналізації ідеї процесуальної гармонізації на рівні права Європейського Союзу. Запровадження категорії «спільні мінімальні стан-

¹ Zavhorodnii V., Zhuravel O. Friendly settlement of dispute in the practice of the European Court of Human Rights . Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2021. № 2 (111). С. 20-24 DOI: 10.31733/2078-3566-2021-2-20-24;

² Бурма С. К. Співвідношення понять «примирливі процедури» і «дружнє врегулювання» у міжнародному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2015 Вип. 32. Т. 3. С. 168-171. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dd9c7cee-7198-483e-aae8-3a1a20718129/content> ; Бурма С. К. Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання в Європейському суді з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.11 / Бурма Сергій Костянтинович. Одеса, 2015. 231 арк.

дарту цивільного процесу» (common minimum standards of civil procedure) вперше закріпило на нормативному рівні інтеграційну модель процесуального права, спрямовану на формування уніфікованих підходів до ключових параметрів судового провадження як у транскордонних, так і у внутрішніх спорах¹.

На відміну від правозахисної парадигми Ради Європи, у межах якої примирення та мирова угода концептуалізуються передусім крізь призму гарантій прав людини та процесуальної справедливості, підхід Європейського Союзу до примирливих процедур має виразно функціональний характер і зорієнтований на ефективність правосуддя та стабільність внутрішнього ринку². У праві ЄС примирення постає не стільки як автономна правова цінність, скільки як інструмент оптимізації судочинства, зниження транзакційних витрат, прискорення розгляду спорів і забезпечення виконуваності домовленостей у транскордонних правовідносинах.

Нормативні акти Європейського Союзу, присвячені примирним процедурам, виходять із необхідності створення процедурних умов для швидкого надання мировій угоді виконавчої сили. При цьому принципи добровільності, інформованої згоди та процесуальної рівності сторін не втрачають значення, однак інтерпретуються переважно через призму ефективності, взаємного визнання судових рішень і домовленостей між державами-членами. Таким чином, якщо Рада Європи акцентує увагу на гарантіях прав людини та процесуальній справедливості, то Європейський Союз зосереджується на інституційній спроможності примирних процедур забезпечувати швидке й остаточне врегулювання спорів, насамперед у транскордонному контексті.

У цьому вимірі європейські стандарти доступу до правосуддя виходять із того, що заохочення до врегулювання спорів не повинно перетворюватися на примус до компромісу. Рекомендації Ради Європи та акти Європейського Союзу закріплюють принципи добровільності, інформованої згоди та процесуальної рівності сторін, а мирова угода визнається сумісною з правом на справедливий суд за умови, що сторони мали реальну можливість звернутися до суду та отримати незалежну оцінку законності досягнутих домовленостей³.

¹ European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on common minimum standards of civil procedure in the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0282+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN> ; Izarova, I. (2018). Спільні стандарти цивільного процесу в ЄС: загальна характеристика та перспективи реалізації. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки, 1, 55–61. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2018.55-61>

² European Commission for the efficiency of justice (CEPEJ) Guidelines on online alternative dispute resolution. Adopted at the 41st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 4-5 December 2023). URL: <https://rm.coe.int/dispute-resolution-en/1680b2ca19>

³ Mediation in civil and commercial cases / Bert Maan, Remco van Rhee, Luiza Romanadze, Svitlana Serhieeva, Yurii Serhieev. September 2021. URL: https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2024/06/mediation_in_civil_and_commercial_cases_en.pdf;

Європейський Союз розглядає примирні процедури передусім як інструмент підвищення ефективності правосуддя, забезпечення доступу до суду та зменшення транскордонних процесуальних бар'єрів. На відміну від Ради Європи, для якої пріоритетним є захист прав людини, підхід ЄС має **функціонально-інструментальний характер** і спрямований на:

- розвиток альтернативних та гібридних способів вирішення спорів (ADR);
- підвищення довіри до судових рішень і угод у транскордонних справах;
- забезпечення взаємного визнання та виконання процесуальних актів у межах ЄС.

У цьому контексті примирливі домовленості в ЄС розглядається не як автономний правовий інститут, а як **процесуальний результат або форма завершення спору**, яка має бути ефективною, передбачуваною та виконуваною в усіх державах-членах¹.

Питання примирних процедур у праві ЄС регулюються фрагментарно, зокрема через²:

- **Директиву 2008/52/ЄС про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах;**
- **Регламент (ЄУ) № 1215/2012 (Brussels I bis)** – у частині визнання та виконання судових рішень і судових мирових угод;
- **Регламент (ЄС) № 805/2004** (Європейський виконавчий документ) – щодо виконуваності безспірних вимог;
- практику Суду Європейського Союзу (CJEU).

Зазначені акти не містять уніфікованого визначення примирливих процедур, що зумовлює термінологічну багатоваріантність англomовних текстів права ЄС. Саме ця обставина формує специфічну «плюралістичну» термінологічну модель, у межах якої поняття conciliation, settlement, court settlement, settlement agreement, mediation використовуються залежно від функціонального контексту.

Найбільш загальним і нейтральним терміном у праві ЄС є **«settlement»**. Він використовується для позначення: досягнення домовленості між сторо-

¹ Cabral A. Comparative Procedural Law and Justice Part XV – Consensual Dispute Resolution and Arbitration Chapter 1 Consensual Dispute Resolution. 2024. URL: https://www.cplj.org/publications/15-1-consensual-dispute-resolution?utm_source=chatgpt.com

² Tsvina T., Ferz S., Tvaronavičienė A. and Riener P. The implementation of consensual tenet in modern civil procedure: an european approach of courtrelated amicable dispute resolution procedures Access to Justice in Eastern Europe Published: 15 Feb 2023. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1676386434.pdf ; General Overview of the EU Cartel Settlement Procedure / Jean-François Bellis (Partner, Van Bael & Bellis, Brussels). URL: <https://www.competitionpolicyinternational.com/assets/General-Overview-of-the-European-Settlement-Procedure.pdf> ; Lonardo L. Dispute settlement mechanisms in international agreements of the European Union. URL: <https://journals.lub.lu.se/njel/article/download/26251/23210/70209>

нами; припинення спору без рішення по суті; результату як судового, так і позасудового врегулювання¹.

Однак термін *settlement* у праві ЄС має **описовий, а не нормативно-автономний характер**. Його зміст залежить від контексту конкретного акта і застосовується для позначення:

1. досягнення домовленості між сторонами;
2. припинення спору без рішення по суті;
3. результату як судового, так і позасудового врегулювання.

У цьому сенсі *settlement* функціонує як «метакатегорія», що охоплює різні форми консенсуального завершення спору.

У регламентах ЄС, зокрема в Brussels I bis² та Луганській Конвенції³, використовується поняття **court settlement** (іноді – *judicial settlement*). У європейському праві цей термін не є уніфікованим і функціонує як наднаціональний доктринально-процесуальний конструкт, що охоплює різні національні правові форми судового примирення на основі волевиявлення сторін.

У європейській цивільно-процесуальній доктрині *court settlement* розглядається як інститут **sui generis**, що перебуває на перетині договірної й процесуального права. Цей термін застосовується для позначення мирових угод, які укладених у межах судового провадження; затверджені судом або укладені перед судом; підлягають взаємному визнанню та виконанню в державах-членах⁴.

У системному вимірі *court settlement* у європейському праві можна визначити як процесуально легітимізовану форму консенсуального завершення судового спору, що поєднує приватно-правову автономію сторін із публічно-правовим контролем суду та породжує юридичні наслідки, співмірні з судовим рішенням⁵.

Ця дефініція відображає три ключові елементи: консенсуальність (*consensuality*); процесуальну інституціоналізацію (*procedural institutionalization*); нормативну еквівалентність судовому рішення.

¹ Law, European, 'Judgment, Res Judicata and Lis Pendens', in European Law Institute, and UNIDROIT (eds), *ELI – Unidroit Model European Rules of Civil Procedure: From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure* (Oxford, 2021; online edn, Oxford Academic, 18 Nov. 2021), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198866589.003.0009>

² Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast) OJ L 351, 20.12.2012, pp. 1–32. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj/eng>

³ Convention on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. Document 22007A1221(03) OJ L 339, 21.12.2007, pp. 3–41. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22007A1221\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22007A1221(03))

⁴ Smojver, M. (2025). Enforcement and Enforceability of Court Settlements in the European Union. *LeXonomica*, 17(2), 143–170. URL: <https://doi.org/10.18690/lexonomica.17.2.143-170.2025>

⁵ Nylund A. Procedural Effects of Court Settlements. *Law & Criminology Journal*. 2025. Vol. 2(2). P. 32–44. DOI: <https://doi.org/10.21825/lcj.93853>

У європейській теорії court settlement займає проміжне місце між судовим рішенням (judgment) та позасудовими формами ADR (mediation, conciliation, arbitration). Він постає як ключовий інструмент переходу від конфліктної до кооперативної моделі судочинства, що базується на співпраці суду й сторін, пріоритеті консенсусу над примусом та інтеграції судових і позасудових механізмів.

Ключовою характеристикою court settlement є його здатність породжувати ефект остаточності (finality), що наближає його до судового рішення. Водночас, на відміну від класичного judgment, остаточність судової мирової угоди має відносний характер, оскільки може бути поставлена під сумнів у разі порушення публічного порядку, дефектів волевиявлення або появи facta supervenientes. Це дозволяє трактувати court settlement як форму «умовної остаточності», що займає проміжне місце між договірною стабільністю та судовою res judicata.

Термін «settlement agreement» широко використовується в директивах та практиці ЄС у зв'язку з ADR і медіацією і може позначати цивільно-правову угоду між сторонами, результат переговорів або медіації, документ, який може бути наділений виконавчою силою відповідно до національного права.

У найбільш загальному значенні settlement agreement охоплює будь-яку угоду сторін, спрямовану на припинення спору шляхом взаємних поступок (mutual concessions), незалежно від процесуального статусу спору та участі суду тоді, як court settlement є особливою формою врегулювання спору, що виникає в межах судового провадження і набуває юридичної сили лише внаслідок судового схвалення (judicial approval)¹.

Таким чином, співвідношення зазначених категорій може бути представлене як співвідношення родового і видового понять (*genus-species relation*): settlement agreement виступає родовою категорією, тоді як court settlement – її процесуально інституціоналізованою формою. Узагальнюючи, settlement agreement і court settlement слід розглядати не як альтернативні, а як комплементарні правові конструкції. Settlement agreement є первинною договірною формою врегулювання спору, тоді як court settlement – її процесуально трансформованим різновидом, який набуває властивостей судового акту.

Саме ця дуалістична природа court settlement дозволяє кваліфікувати його як sui generis правовий інститут, що займає проміжне місце між приватноправовим договором і владним актом суду.

На відміну від friendly settlement у практиці ЄСПЛ, settlement agreement у праві ЄС має переважно приватноправовий характер і не передбачає матеріального контролю з боку наднаціонального суду. Термін friendly settlement є непритаманним праву ЄС і використовується виключно в конвенційному

¹ Giordano Ciancio, Anna, Mediation at the Intersection with Contract Law: The Settlement Agreement (June 1, 2013). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2272989> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2272989>

контексті. У праві ЄС термін *conciliation* застосовується для позначення процедури зближення позицій сторін, що може здійснюватися як у межах судового процесу, так і поза ним. Він функціонує як процесуальна категорія, тоді як *settlement* і *settlement agreement* – як результативні категорії.

Термін *mediation* позначає інституціоналізовану форму примирення, врегульовану Директивою 2008/52/ЄС, яка має власні принципи (добровільність, нейтральність, конфіденційність) і процедурну логіку, але водночас інтегрується у ширшу систему консенсуального врегулювання спорів.

Узагальнюючи, у праві ЄС формується багаторівнева термінологічна модель, у межах якої:

- *conciliation* – процес примирення;
- *mediation* – інституціоналізована процедура примирення;
- *settlement* – загальний результат врегулювання спору;
- *settlement agreement* – юридична форма домовленості;
- *court settlement* – судово легітимізована форма мирової угоди.

Ця модель демонструє принципову відмінність між конвенційною та інтеграційною парадигмами: якщо у праві Ради Європи домінує правозахисний вимір *friendly settlement*, то у праві Європейського Союзу превалює функціонально-процесуальний вимір *settlement* і *court settlement*.

Settlement agreements у міжнародній практиці виконують кілька ключових функцій: фіксація домовленостей (формалізують досягнуті рішення сторін і перетворюють їх на обов'язковий для виконання правовий акт); збереження автономії сторін (надають можливість визначати процедури, строки, права та обов'язки без нав'язування третіх рішень); потенційна невизначеність результату (мирна угода не є автоматичним наслідком процедури; її прийнятність залежить від відповідності принципам міжнародного права та прав людини)¹.

Таким чином, мирова угода (*settlement agreement*) виступає центральним механізмом *consensual dispute settlement*, який інтегрує добровільність, консенсус та юридичну визначеність, що забезпечує ефективне мирне врегулювання спорів у міжнародному контексті.

Можемо констатувати, що у Європейському Союзі не сформовано єдиного автономного поняття «мирної угоди» у розумінні ЦПК України, натомість використовується контекстуальні англійські терміни (*settlement*, *court settlement*, *settlement agreement*). На відміну від Ради Європи, підхід ЄС є інструментальним і функціональним, зосередженим на виконаності та процесуальній ефективності. Термін дружнє врегулювання «*friendly settlement*»

¹ Statement on behalf of the European Union and its Member States by Mr. Thomas Ramopoulos Counsellor Delegation of the European Union to the United Nations at the Sixth Committee on the Agenda item 79: Cluster II: Report of the ILC on the work of its 75th session Chp IV (Settlement of disputes to which international organizations are parties) United Nations New York 24 October 2024. URL: https://www.un.org/en/ga/sixth/79/pdfs/statements/ilc/25mtg_eu_2.pdf

є непритаманним праву ЄС і використовується виключно в конвенційному контексті ЄСПЛ.

2.3. Концептуалізація примирення в ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure: термінологічний і доктринальний вимір.

Модельні європейські правила цивільного процесу ELI/UNIDROIT (2019)¹ формують цілісну концепцію консенсуального врегулювання спорів, у межах якої примирення та мирова угода розглядаються не як допоміжні процесуальні інструменти, а як структурні елементи сучасної моделі цивільної юстиції. У цьому сенсі Rules відображають фундаментальний зсув парадигми цивільного процесу – від конфронтаційної (adversarial) до кооперативної моделі правосуддя (cooperative justice), у межах якої суд, сторони та їхні представники виступають співучасниками процесуального діалогу, спрямованого на пропорційне, ефективне й справедливе вирішення спору.²

У термінологічному вимірі ELI/UNIDROIT Rules демонструють багаторівневу систему англomовних понять, що відображають різні аспекти консенсуального врегулювання. Передусім ключовим є термін conciliation, який відповідає українському поняттю «примирення» і позначає процесуальну діяльність, спрямовану на досягнення згоди між сторонами. На відміну від суто договірного розуміння врегулювання спору, conciliation у Rules має чітко виражений процесуальний характер і функціонує як елемент судового управління справою.

Поряд із ним центральне місце займає термін settlement, який у широкому значенні позначає результат досягнутої домовленості між сторонами, тобто консенсуальне завершення спору. У цьому контексті settlement постає як матеріалізований результат процесу примирення (conciliation). Водночас термін amicable settlement використовується для підкреслення добровільного, неконфронтаційного характеру такого врегулювання, що дозволяє концептуально відмежувати його від рішень, нав'язаних судом або досягнутих шляхом примусу.

Нарешті, термін settlement agreement репрезентує юридичну форму мирової угоди, тобто конкретний договірний акт, який фіксує досягнуту домовленість і може набути процесуального значення та виконавчої сили за участі суду. Таким чином, у Rules формується трирівнева модель консенсуального завершення спору:

1. процес примирення (conciliation);
2. результат домовленості (settlement / amicable settlement);
3. юридична форма угоди (settlement agreement).

¹ Модельні європейські правила цивільного процесу ELI/UNIDROIT (2019). URL: https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/English-integral.pdf?utm_source=chatgpt.com

² URL: https://zvr.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_zivilverfahrensrecht/ELI-Unidroit_Model_European_Rules_Of_Civil_Procedure.pdf?utm_source=chatgpt.com

Ця модель має принципове значення для розуміння природи мирової угоди в європейському цивільному процесі, оскільки дозволяє відмежувати динаміку процесуального діалогу від його нормативно оформленого результату.

Однією з ключових ідей ELI/UNIDROIT Rules є інституціоналізація принципу консенсуальності. Правила виходять із того, що сторони та їхні представники повинні співпрацювати (*duty of cooperation*) з метою досягнення консенсуального врегулювання спору як до початку судового провадження, так і в його межах. У цьому сенсі *conciliation* постає не як факультативний елемент процесу, а як нормативно очікуваний результат процесуальної взаємодії.¹

ELI/UNIDROIT Rules закріплюють обов'язок суду та адвокатів заохочувати сторони до використання як альтернативних (ADR), так і судових форм врегулювання спорів на основі належної поінформованості². Такий підхід відображає доктринальну ідею двох сценаріїв консенсуального врегулювання:

1. позасудові форми (ADR), у межах яких *settlement* формується поза судовим процесом;
2. судове примирення, у межах якого *conciliation* здійснюється за активної участі суду.

У результаті трансформується функціональна роль основних суб'єктів процесу. Суд перестає бути виключно арбітром і набуває рис фасилітатора процесуального діалогу; адвокат – не лише представником інтересів, а учасником комунікативної моделі правосуддя; сторони – не лише опонентами, а співтворцями процесуального результату.

З погляду юридичної природи мирова угода в ELI/UNIDROIT Rules має виразний дуалістичний характер. З одного боку, вона є проявом приватної автономії сторін, оскільки *settlement agreement* формується на основі їхнього волевиявлення та договірної свободи. З іншого боку, вона виступає процесуальним актом, який набуває значення юридичного факту в системі судового провадження та може отримати виконавчу силу за участі суду³.

У цьому сенсі мирова угода не зводиться до цивільно-правового договору в класичному розумінні, а функціонує як *sui generis* процесуально-правовий

¹ ELI-UNIDROIT Model European rules of civil procedure. URL: https://zvz.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/i_zivilverfahrensrecht/ELI-Unidroit_Model_European_Rules_Of_Civil_Procedure.pdf?utm_source=chatgpt.com

² European Law Institute, , and UNIDROIT (eds), *ELI – Unidroit Model European Rules of Civil Procedure: From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure* (Oxford, 2021; online edn, Oxford Academic, 18 Nov. 2021), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198866589.001.0001>

³ Stürner R. The ELI / UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht (RabelsZ)*. 2022. Vol. 86. Is. 2, pp. 421-472 (52). DOI 10.1628/rabelsz-2022-0031

інститут, що перебуває на межі приватного і публічного права. Її легітимність у Rules обумовлюється дотриманням низки критеріїв: вона не повинна підривати принцип справедливого судового розгляду (fair trial), порушувати права третіх осіб або суперечити основам правопорядку (public policy).

Таким чином, settlement у Rules постає як універсальний механізм, що поєднує приватну автономію сторін із процесуальним контролем суду, а conciliation – як нормативно інституціоналізований спосіб досягнення такого результату.

На відміну від традиційної континентальної моделі, у межах якої суд переважно обмежується затвердженням мирової угоди, ELI/UNIDROIT Rules передбачають активну процесуальну роль суду в сприянні досягненню консенсусу. Суд не лише формально санкціонує settlement agreement, а здійснює процесуальне управління спором (case management), стимулює сторони до пошуку компромісу, забезпечує їхню інформованість щодо можливостей врегулювання та підтримує баланс між автономією волі сторін і вимогами справедливого судового розгляду¹.

Водночас Rules принципово наголошують, що сприяння врегулюванню спору не може трансформуватися в примус до укладення мирової угоди. Така позиція відображає компроміс між двома історичними моделями судочинства – активною (inquisitorial) і змагальною (adversarial) – та забезпечує збереження фундаментального права на доступ до правосуддя.

У Правилах особливого значення набуває принцип співпраці (duty of cooperation), який визнається фундаментальним для ефективного здійснення правосуддя², становить методологічну основу інституту примирення.

Примирення в цьому контексті виступає формою реалізації процесуальної співпраці сторін, інструментом пропорційності процесу, засобом оптимізації судового навантаження.

Особливого значення в Rules набуває можливість часткового консенсуального врегулювання спору. Правила заохочують сторони до досягнення часткових settlement щодо окремих аспектів спору, навіть за відсутності повної мирової угоди. Це свідчить про формування концепції «градуальної» або «фрагментарної» консенсуальності цивільного процесу, у межах якої conciliation не обов'язково завершується повним settlement agreement, але виконує функцію оптимізації процесуального конфлікту.

Такий підхід надає примиренню системного значення: воно виступає не лише формою приватного компромісу, а й інструментом пропорційності процесу, засобом оптимізації судового навантаження та механізмом реалізації публічно значущих цілей цивільного процесу.

¹ ELI-UNIDROIT MODEL European Rules of civil procedure From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_UNIDROIT_Model_European_Rules.pdf?utm_source=chatgpt.com

² Там само.

Моделльні правила ELI/UNIDROIT є результатом багаторічного проекту з гармонізації цивільного процесуального права Європи, реалізованого у 2014–2020 роках¹. У цьому контексті інститут мирової угоди набуває статусу не просто процесуального механізму, а елементу європейської процесуальної ідентичності, що відображає трансформацію цивільного процесу від репресивної моделі вирішення спорів до моделі консенсуального правосуддя².

Використання термінів *conciliation*, *settlement*, *amicable settlement* та *settlement agreement* у Rules відображає не лише лінгвістичну, а й концептуальну диференціацію рівнів консенсуального врегулювання. Така термінологічна архітектура фіксує трансформацію цивільного процесу від моделі примусового вирішення спорів до моделі консенсуального правосуддя, у межах якої мирова угода постає як ключовий інструмент балансування приватної автономії, процесуальної справедливості та публічного інтересу.

2.4. Мирова угода в цивільному процесі європейських країн: теоретико-методологічні засади та порівняльно-правовий аналіз.

Судові мирові угоди (*court settlements*, *consent judgments*, *Prozessvergleich*, *förlikning*) посідають особливе місце в системі цивільного процесуального права європейських держав, оскільки поєднують у собі елементи приватно-правового договору та публічно-правового судового акта. Їх правова природа та процесуальні ефекти становлять складну міжгалузеву конструкцію, яка не може бути адекватно пояснена виключно в межах традиційної дихотомії. У доктринальному вимірі *court settlement* слід розглядати як форму процесуально інституціоналізованого консенсусу, в якій договірна воля сторін трансформується у процесуально легітимізований результат судового провадження. Така трансформація зумовлює появу особливих процесуальних ефектів, що наближають судову мирову угоду до судового рішення, не нівелюючи її договірної природи. «судове рішення – договір».

Німеччина.

У німецькому цивільному процесі мирова угода (*Prozessvergleich*) регламентується положеннями Цивільного процесуального кодексу (*Zivilprozessordnung*, ZPO)³, зокрема §§ 278, 794, 160, 162, 795 ZPO. Вона розглядається як процесуальна угода сторін, що припиняє спір без ухвалення

¹ Stürner, R. (2022). The ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure: An Introduction to Their Basic Conceptions. *Rabels Zeitschrift Für Ausländisches Und Internationales Privatrecht / The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, 86(2), 421–472. URL: <https://www.jstor.org/stable/48762038>; FREDRIKSEN, Halvard Haukeland; STRANDBERG, Magne. Impact of the ELI/UNIDROIT European Model Rules for Civil Procedure on national law – the case of Norway. *Civil Procedure Review*, [S. l.], v. 13, n. 3, 2024. Disponivel em: <https://www.civilprocedurereview.com/revista/article/view/325>

² de Benito, M., Gascón, F., Lupoi, M. A., & Stürner, M. (2025). “Chapter 6 Evidence”. In *Colloquies on European Civil Procedure*. Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff. URL: https://doi.org/10.1163/9789004533257_007

³ *Zivilprozessordnung*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/>

судового рішення по суті, але водночас є інтегрованою складовою судового процесу.

У доктрині цивільного процесуального права Німеччини *Prozessvergleich* традиційно кваліфікується як *Prozessvertrag* – особливий вид процесуального договору, спрямований на припинення правового спору шляхом взаємних поступок сторін та фіксації їх домовленості в межах судового провадження (у значенні *Vergleich* відповідно до § 779 BGB). Такий підхід відображає класичну концепцію цивільного процесу як сфери взаємодії диспозитивності сторін та імперативності судової влади.

Підкреслюється, що *Prozessvergleich* є проявом автономії волі сторін у межах процесуальної форми та водночас інструментом реалізації завдань цивільного процесу, спрямованих на ефективне та справедливе вирішення спорів¹.

Prozessvergleich розглядається як гібридний правовий інститут, у якому матеріально-правові та процесуальні елементи перебувають у нерозривному взаємозв'язку, що унеможливорює його редукцію до суто договірної або суто процесуальної конструкції.

В доктринальних дослідженнях наголошується, що процесуальна мирова угода є не лише способом припинення спору, а й формою процесуальної кооперації між судом і сторонами².

Prozessvergleich виступає самостійною процесуальною формою завершення провадження, альтернативною судовому рішення, але рівнозначною йому за юридичними наслідками³.

Нормативна модель *Prozessvergleich* ґрунтується на принципі диспозитивності та процесуальної автономії сторін. Суд здійснює переважно формальний контроль за дотриманням процесуальних вимог і добровільністю волевиявлення сторін, утримуючись від матеріально-правової оцінки змісту угоди. Затверджена мирова угода має силу судового рішення та може бути виконана як виконавчий документ (*Vollstreckungstitel*), що забезпечує її *finality* та породжує ефект *estoppel*⁴.

При цьому особливого значення набуває питання впливу *facta supervenientes* – нових обставин, що виникають після укладення мирової угоди, які можуть слугувати підставою для її перегляду або оспорювання.

Таким чином, *Prozessvergleich* займає проміжне місце між судовим вирішенням спору (*richterliche Entscheidung*) та позасудовим врегулюванням (*außergerichtlicher Vergleich, mediation*), що дозволяє розглядати його як інституційно закріплену форму консенсуального завершення судового про-

¹ Leo Rosenberg L., Schwab K.-H., Gottwald P. *Zivilprozessrecht*. 1239 p.

² Zöller, *Zivilprozessordnung (ZPO)* Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2024.

³ Thomas/Putzo, *Zivilprozessordnung ZPO Kommentar*

⁴ Musielak H.-J., Voit Wolfgang *Zivilprozessrecht*. 2019, §794 *Weitere Vollstreckungstitel*
URL: https://beck-online.beck.de/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FMusielakZPOKO_16%2FZPO%2Fcont%2FMusielakZPOKO%2EZPO%2Ep794%2Ehtm

цесу, яка відображає сучасну тенденцію «консенсуалізації» цивільного судочинства¹.

Німецька доктрина цивільного процесуального права (Stürner, Gottwald, Rosenberg) традиційно підкреслює пріоритет автономії волі сторін і мінімальне втручання суду у сферу приватноправових домовленостей². У сучасних дослідженнях також звертається увага на можливість відкликання мирової угоди сторонами як прояв розширеної диспозитивності процесу. Зокрема, М. Б. Гарієвська обґрунтовує доцільність використання цього підходу в українському праві як інструменту підвищення гнучкості цивільного процесу³.

Франція.

Французька модель мирової угоди ґрунтується на положеннях Code de procédure civile (CPC), зокрема статтях 2044–2058, що регулюють transaction judiciaire. Мирова угода визначається як домовленість сторін, спрямована на припинення спору та легітимізована судом⁴.

На відміну від німецької моделі, французький суд здійснює інтенсивніший публічно-правовий контроль. Суд перевіряє відповідність угоди імперативним нормам права, принципам публічного порядку (ordre public) і правам третіх осіб. У разі виявлення порушень суд має право відмовити у затвердженні угоди.

У цьому контексті court settlement набуває характеру процесуального акту, який хоча й ґрунтується на згоді сторін, але не тотожний класичному consent judgment, оскільки суд зберігає значний дискреційний контроль за змістом угоди⁵.

Французька доктрина розглядає transaction judiciaire як інструмент балансування приватної автономії сторін і публічно-правових інтересів. Такий підхід відображає традиційну для французького права концепцію пріоритету публічного порядку над приватними домовленостями та підкреслює публічно-правову природу судової легітимації консенсусу сторін⁶.

¹ Rosenberg/Schwab/Gottwald, Zivilprozessrecht, § 130 Rn. 31

² Professor Dr. Christian Gomille. Zivilprozessrecht. https://www.uni-saarland.de/fileadmin/upload/lehrstuhl/gomille/Allgemein_Team_Ver%C3%B6ffentlichungen/GOMILLE_ZPO_WS2020-2021_gesamt.pdf

³ Гарієвська М. Б. Мирова угода як спосіб примирення сторін у цивільному судочинстві: порівняльно-правовий аспект. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 1. С. 158–162. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.25>

⁴ Code de procédure civile. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/; Settle for less...? Or for more! Tips on timing, confidentiality and strategy (multijurisdictional) settlement arrangements Commissions Antitrust, Commercial Fraud, Litigation Prague, 2014 – Working Session 5 National Report of France. URL: https://prague.aija.org/wp-content/uploads/2014/04/WS05-NR-France-Litigation.pdf?utm_source=chatgpt.com

⁵ Crocq Jean-Christophe Le pouvoir de transaction et de sanction du procureur de la République : le chaînon manquant. Dans Revue de science criminelle et de droit pénal comparé 2015/3 N° 3, pages 595 à 625. DOI 10.3917/rsc.1503.0595

⁶ Comment homologuer judiciairement une transaction ? URL: https://www.simonnetavocat.fr/comment-homologuer-une-transaction/?utm_source=chatgpt.com;

Англія та Уельс.

У правовій системі common law consent judgment має чітко виражений процесуальний статус судового рішення, що надає йому властивостей finality та estoppel. Категорія estoppel не має прямого аналога в континентальному праві, однак її функціональний еквівалент проявляється через принцип правової визначеності, доктрину res judicata та заборону суперечливої поведінки (venire contra factum proprium).

У цьому сенсі court settlement виконує функцію процесуального бар'єра для повторного порушення спору, що наближує його до англо-американської концепції estoppel.

Інститут мирової угоди в Англії та Уельсі реалізується через settlement agreements і compromise agreements та регулюється Civil Procedure Rules 1998¹ (зокрема Part 36 і Part 44), нормами договірної права та судовою практикою.

Мирова угода має переважно договірний характер і може бути укладена як у межах судового процесу, так і поза ним². Суд виступає в ролі легітиматора угоди, затверджуючи її у формі consent order, що надає домовленості статус виконавчого документа.

Особливістю британської моделі є система процесуальних стимулів до укладення мирових угод, зокрема механізм Part 36 Offers, який формує економічні та процесуальні мотиви для досягнення компромісу. Британська доктрина підкреслює пріоритет ефективності, гнучкості процесу та широке використання ADR.

У скандинавських правових системах (Швеція, Норвегія, Данія) *Förlikning* розглядається як форма процесуального компромісу, що поєднує високий рівень диспозитивності сторін із активною роллю суду в сприянні примиренню.

На відміну від французької моделі, тут домінує ідея кооперативного процесу, що зближує *court settlement* із концепцією *consensual justice*.

Швеція.

У Швеції мирова угода (*förlikning*) регулюється положеннями Rättegångsbalken (глави 18–19)³. Суд здійснює обмежений контроль за добровільністю та правомірністю угоди, не втручаючись у її матеріальний зміст. *Förlikning* може бути досягнута на будь-якій стадії процесу, а після затвердження судом набуває сили судового рішення. Шведська доктрина (Svensson,

¹ The Civil Procedure Rules 1998 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/1998/3132/contents/made>

² Settlement agreement and release: civil litigation (with drafting notes) by Peter Morton, K & L Gates. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-205-5564?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-205-5564?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)

³ Rättegångsbalk (1942:740) URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattengangsbalk-1942740_sfs-1942-740/

Sandgren) підкреслює роль процесуальної економії та інституціоналізацію примирення як ключового елементу сучасної моделі цивільного процесу.

Норвегія.

У Норвегії інститут мирової угоди (forlik) регулюється положеннями Tvisteloven і діяльністю примирних рад (forliksråd). Особливістю норвезької моделі є інституційна інтеграція примирення у систему цивільного судочинства, що передбачає обов'язкове звернення до forliksråd у значній частині спорів.

Суд здійснює формальний контроль за правомірністю та добровільністю угоди, тоді як основна функція примирення реалізується позасудовими інститутами. Затверджена угода має силу судового рішення.

Норвезька доктрина (Nesset, Øyen, Sandvik) акцентує увагу на соціальній функції мирової угоди, її ролі у забезпеченні доступності правосуддя та зниженні судового навантаження.

Компаративний аналіз правопорядків Англії та Уельсу, Німеччини, Франції, Норвегії та Швеції дозволяє виявити закономірності формування процесуальних ефектів судових мирових угод та перевірити гіпотезу про визначальну роль їх формальної кваліфікації. Зазначені правопорядки репрезентують різні моделі цивільного процесу та різні підходи до співвідношення матеріального і процесуального права, що робить їх порівняння методологічно релевантним.

У європейських правопорядках можна виокремити дві базові моделі формальної кваліфікації судових мирових угод.

Перша модель характерна для англійського та шведського права, де судова мирова угода набуває форми судового рішення (consent judgment). У таких системах вона розглядається як акт судової влади, що формально прирівнюється до рішення суду по суті спору.

Друга модель представлена німецьким та норвезьким правом, у яких судова мирова угода кваліфікується як *sui generis* процесуальний акт, що не є судовим рішенням у класичному розумінні. Вона займає проміжне положення між договором і судовим актом, що зумовлює специфіку її правових наслідків.

Остаточність судової мирової угоди є базовою передумовою її процесуальних ефектів, зокрема можливості примусового виконання та виникнення ефектів *res judicata* або *estoppel*. Водночас остаточність судової мирової угоди має відносний характер, оскільки може бути поставлена під сумнів у разі порушення публічного порядку, дефектів волевиявлення або появи *facta supervenientes*.

В англійському та шведському праві судові мирові угоди підлягають оскарженню за загальними правилами апеляційного провадження, однак підстави оскарження адаптуються до їх договірної природи. У таких випадках аргументи щодо неправильного встановлення фактів чи застосування

норм права замінюються аргументами, пов'язаними з недійсністю договору, порушенням принципу автономії волі сторін або недотриманням вимог матеріального права.

Натомість у німецькому та норвезькому праві судові мирові угоди не підлягають звичайному апеляційному перегляду. У Німеччині вони можуть бути визнані недійсними *ab initio*, що тягне відновлення судового процесу, тоді як у Норвегії застосовується спеціальний механізм анулювання, близький за своєю природою до надзвичайних засобів оскарження.

Попри відмінності у процесуальних механізмах, у всіх досліджуваних правопорядках остаточність судової мирової угоди визначається передусім її відповідністю вимогам договірних норм права, а не процесуальним критеріям. Це підтверджує тезу про домінування матеріально-правових чинників у формуванні процесуальних ефектів судових мирових угод.

Однією з ключових ознак судової мирової угоди є її здатність породжувати прямі виконавчі наслідки. У всіх досліджуваних правопорядках судові мирові угоди визнаються самостійною підставою для примусового виконання та виконуються за процедурою, аналогічною до виконання судових рішень.

Важливим є те, що можливість оскарження виконання судової мирової угоди обмежується обставинами, які виникли після її затвердження судом (*facta supervenientes*). Це свідчить про високий рівень стабільності правових наслідків судових мирових угод та їх функціональну близькість до судових рішень.

У сфері примусового виконання формальна кваліфікація судової мирової угоди не має вирішального значення, оскільки її правові наслідки визначаються передусім функціональними міркуваннями ефективності правосуддя та забезпечення юридичної визначеності.

В англійському, норвезькому та шведському праві судові мирові угоди визнаються такими, що мають повні ефекти *res judicata* або *estoppel*, що унеможливує повторне звернення до суду з тотожними вимогами. У таких системах судова мирова угода розглядається як остаточний спосіб вирішення спору, що забезпечує стабільність правовідносин і процесуальну економію.

Натомість у німецькому праві судові мирові угоди формально не мають ефектів *res judicata*, однак повторне звернення до суду обмежується через доктрину відсутності правового інтересу (*Rechtsschutzbedürfnis*). Попри формальну відмінність, функціональний результат є аналогічним: сторони позбавляються можливості повторного розгляду врегульованого спору без наявності нових істотних обставин.

Ця ситуація демонструє, що відмінності між концепціями *res judicata* та *estoppel* у контексті судових мирових угод мають не принциповий, а градуальний характер. Фактично всі досліджувані правопорядки прагнуть досягти однакової мети – запобігти повторному судовому розгляду врегульованих спорів і забезпечити стабільність правових наслідків мирових угод.

Висновки

Порівняльно-правовий аналіз інституту мирової угоди в українському цивільному процесі та європейських правопорядках засвідчує, що, попри формальну схожість функціонального призначення цього інституту – припинення спору на основі автономії волі сторін, – його правова природа, процесуальні ефекти та доктринальні інтерпретації демонструють суттєві концептуальні відмінності, зумовлені різними моделями співвідношення приватної автономії та публічно-правового начала судочинства.

У праві України мирова угода традиційно конструюється як процесуально-правовий інститут із виразним матеріально-правовим змістом, що має дуалістичну природу: з одного боку, вона є результатом приватної домовленості сторін (*contractual dimension*), а з іншого – набуває юридичної сили лише через її судові затвердження (*procedural validation*). Така модель відображає домінування публічно-правової логіки цивільного процесу, в межах якої суд виступає не лише арбітром спору, а й гарантом відповідності домовленості сторін вимогам закону, публічного порядку та прав третіх осіб. Відповідно, мирова угода в українській доктрині часто розглядається як *sui generis* правовий феномен, що поєднує елементи цивільного договору та процесуального акту правосуддя.

Натомість у європейському правовому просторі простежується тенденція до функціональної автономізації мирової угоди та її поступового відокремлення від виключно судової форми. У континентальних правопорядках (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, країни Північної Європи) судова мирова угода (*court settlement*, *Prozessvergleich*, *transaction judiciaire*, *conciliazione giudiziale*) дедалі частіше концептуалізується як процесуально легітимований приватний акт, який не стільки замінює судові рішення, скільки формує альтернативний спосіб завершення спору з еквівалентними правовими наслідками (*functional equivalence to judgment*). У цьому сенсі суд виступає не домінуючим суб'єктом контролю, а інституційним модератором і гарантом процедурної справедливості.

Особливого значення набуває наднаціональний вимір європейського регулювання, зокрема положення *ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure*, практики ЄСПЛ та доктрини альтернативного вирішення спорів (ADR). У цих джерелах мирова угода розглядається не лише як інструмент приватної автономії, а як структурний елемент сучасної процесуальної парадигми, що орієнтована на ефективність правосуддя, процесуальну економію та принцип співпраці сторін із судом (*principle of cooperation*). Відповідно, європейська модель тяжіє до розуміння мирової угоди як гнучкого механізму, що функціонує на перетині судового та позасудового врегулювання, а її правова сила обґрунтовується не лише актом судового затвердження, а й

принципом автономії волі сторін, підкріпленим інституційними гарантіями виконуваності.

У цьому контексті принциповою є відмінність у трактуванні процесуальних наслідків мирової угоди. В українському праві вона традиційно пов'язується з припиненням провадження та наданням угоді сили виконавчого документа, що наближає її до судового рішення, але водночас зберігає її договірну природу. У європейських правових системах, навпаки, спостерігається тенденція до розширення спектра процесуальних ефектів мирової угоди, включно з її здатністю породжувати ефекти *res judicata*, *estoppel* та *finality*, а також впливати на подальші процесуальні можливості сторін у ширшому, ніж суто процесуальний, вимірі.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що інститут мирової угоди в Україні та Європі перебуває у стані концептуального зближення, однак це зближення має асиметричний характер. Українська модель залишається більшою мірою орієнтованою на судоцентричну парадигму та нормативний контроль домовленостей сторін, тоді як європейська модель демонструє поступовий перехід до посткласичної процесуальної концепції, в якій мирова угода розглядається як автономний механізм правового регулювання спору, що функціонує в межах багаторівневої системи правосуддя.

Таким чином, мирова угода в сучасному європейському правовому просторі постає не лише як процесуальний інститут, а як індикатор трансформації цивільного процесу від конфліктно-адверсарної до кооперативно-комунікативної моделі. Для українського правового порядку це означає необхідність переосмислення традиційної доктрини мирової угоди – від її сприйняття як вторинного інструменту завершення процесу до визнання її повноцінним механізмом приватно-публічного балансу, що здатний виконувати системоутворюючу функцію в структурі цивільного судочинства.

У перспективі європейської інтеграції розвиток інституту мирової угоди в Україні має відбуватися не шляхом механічної рецепції європейських моделей, а через їх доктринальну адаптацію з урахуванням національної правової традиції, процесуальної культури та конституційних засад правосуддя. Саме такий підхід дозволяє розглядати мирову угоду не лише як інструмент компромісу між сторонами, а як ключовий елемент сучасної архітектури цивільного процесу, що забезпечує баланс між приватною автономією, публічними інтересами та ефективністю судового захисту.

Анотація

У дослідженні розкрито дуалістичну природу мирової угоди як приватної домовленості, що набуває процесуальної сили через механізм судового затвердження. Здійснено критичний аналіз української судоцентричної

моделі, де суд виступає гарантом законності, порівнюючи її з європейською тенденцією до функціональної автономізації мирових угод. Особлива увага приділяється наднаціональним стандартам ELI/UNIDROIT та принципу співпраці (*principle of cooperation*), що домінують у сучасній європейській процесуальній парадигмі. Досліджено трансформацію мирової угоди від простого способу припинення спору до гнучкого механізму, що забезпечує баланс приватної автономії та публічного порядку. Виявлено концептуальні відмінності у процесуальних ефектах угоди, зокрема в контексті доктрин *res judicata* та *estoppel* у зарубіжному праві. Обґрунтовано перехід від конфліктно-адверсарної до кооперативно-комунікативної моделі правосуддя, де мирова угода відіграє системоутворюючу функцію. Окреслено вектори розвитку українського законодавства в умовах євроінтеграції, що передбачають доктринальну адаптацію європейських інструментів до національних правових реалій.

Ключові слова: мирова угода, цивільний процес, правосуддя, диспозитивність, суд, судовий захист, цивільне судочинство, сторони, учасники справи, позовне провадження, рішення суду, виконавче провадження, врегулювання спору за участю судді, відмова від позову, визнання позову, примирення, процесуальна рівність сторін, примирні процедури, *settlement*, *conciliation*.

Key words: *settlement agreement, civil process, justice, dispositive power, court, judicial protection, civil proceedings, parties, participants in the case, claim proceedings, court decision, enforcement proceedings, dispute settlement with the participation of a judge, waiver of the claim, recognition of the claim, reconciliation, procedural equality of the parties, conciliation procedures, settlement, conciliation.*